

Ніколаєнко Т. Б.,
кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ ВІДБУВАННІ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ В ДИСЦИПЛІНАРНОМУ БАТАЛЬЙОНІ

SECURITY PROTECTION OF THE CONVICTED MILITARY ENDURING “DETENTION IN A PENAL BATTALION” PUNISHMENT

У статті досліджено питання нормативного регулювання забезпечення безпеки засуджених військовослужбовців до тримання в дисциплінарному батальйоні. Окреслено проблемні аспекти законодавчого визначення та шляхи їх вирішення: закріплення нагляду за засудженими військовослужбовцями, запровадження профілактичного обліку, регламентування діяльності оперативного підрозділу, введення режиму особливих умов і розширення підстав застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї щодо засуджених військовослужбовців.

Ключові слова: безпека засуджених військовослужбовців, дисциплінарний батальйон, режим особливих умов, оперативний підрозділ.

В статье исследуются вопросы нормативного регулирования обеспечения безопасности осужденных военнослужащих в дисциплинарном батальоне. Определены проблемные аспекты законодательного определения и пути их решения: закрепление надзора за осужденными военнослужащими, внедрение профилактического учета, определение деятельности оперативного подразделения, введение режима особых условий и расширение оснований применения мер физического воздействия, специальных средств и оружия к осужденным военнослужащим.

Ключевые слова: безопасность осужденных военнослужащих, дисциплинарный батальон, режим особых условий, оперативное подразделение.

In the article the issues of standard regulation of security protection of the convicted military enduring “Detention in a penal battalion” punishment have been researched. The author has outlined the challenges of legislative definition and the solutions to them: allocation of the military convicted supervision, the introduction of preventive record; the operational subdivision activity regulation, introduction of the special security arrangements and the extension of grounds for application of the physical influence measures, special means and weapons against the convicted military.

Key words: security of the convicted military, penal battalion, special security arrangements, operational subdivision.

Значна кількість звернень до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини й оприлюднення в засобах масової інформації фактів порушення прав і свобод людини в місцях позбавлення волі свідчать про рівень забезпечення гарантій безпеки засуджених і персоналу Державної пенітенціарної служби України.

Право засуджених на гарантування своєї безпеки регламентовано державою низкою правових, психолого-педагогічних та організаційних заходів. Насамперед це захист від посягань на життя, здоров'я й недоторканність особи. Його забезпечення на сьогодні є досить актуальним. Засуджені особи, які відбувають покарання, пов'язані з ізоляцією від суспільства, не мають вільної можливості самостійно використати всі засоби та механізми забезпечення своєї безпеки, визначені законодавством.

Виконання покарань базується на суворому додержанні гарантій захисту засуджених від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження. Права засудженого охороняються державою, яка, поважаючи його права, свободи й законні інтереси, забезпечує необхідні умови для виправлення та ресоціалізації, соціальної і правової захищеності засудженого та його особистої безпеки [1, ч. 1, ст. 7]. Саме людина,

її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2, ст. 3]. Відповідно, і положення Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України закріплюють право засудженого на особисту безпеку [1, ст. 10].

Окремі аспекти проблеми реалізації прав засуджених розглядалися науковцями: О.М. Джужою, О.В. Лисодедом, А.Х. Степанюком, Ю.А. Чеботарьовою, І.С. Яковцем – у розрізі правового статусу засуджених. Забезпечення безпеки засуджених і персоналу в пенітенціарній системі з метою оптимізації функціонування пенітенціарної системи України опрацьовувалось вітчизняними науковцями: О.М. Джужою, В.В. Коваленком, І.О. Колбом, І.М. Пузирьовим, І.В. Саленковим – та закордонними вченими: Б.Б. Козаком, С.В. Рогозіним, В.І. Утянським. Але питання реалізації права засуджених військовослужбовців до тримання в дисциплінарному батальйоні ще не ставало предметом самостійного дослідження. Лише деякі аспекти реалізації цього права фрагментарно розглядалися в працях російських учених, таких як В.В. Букреєв, В.В. Сивов, А.А. Толкаченко, О.І. Шилов [3; 4; 5; 6]. Законодавча неврегульованість права засудженого військовослужбовця до тримання в дисциплінарному баталь-

йоні на особисту безпеку в кримінально-виконавчих нормах потребує наукової розробки положень у частині забезпечення особистої безпеки засуджених військовослужбовців для подальшого вдосконалення її правової регламентації.

Отже, метою статті є дослідження питань нормативної регламентації забезпечення права засудженого військовослужбовця до тримання в дисциплінарному батальйоні на особисту безпеку з розробкою шляхів її вирішення.

Засобами забезпечення особистої безпеки засуджених в установах виконання покарань є диференціація та індивідуалізація виконання покарань, раціональне застосування примусових заходів, засобів виправлення й ресоціалізації засуджених, стимулювання законослухняної поведінки, поєднання покарання з профілактично-виховним впливом. Реалізація диференціації та індивідуалізації виконання покарань здійснюється через безпеку засуджених і персоналу у взаємозв'язку з наглядом за засудженими, профілактичною діяльністю оперативно-розшукових підрозділів, застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї.

Нагляд за засудженими, відповідно до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, є системою заходів, що спрямовані на забезпечення відбування та виконання кримінальних покарань у вигляді позбавлення (обмеження) волі й арешту (виділено нами – *Т. Н.*) шляхом цілодобового та постійного контролю за поведінкою засуджених у місцях їх проживання і праці, запобігання та припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог ізоляції засуджених і безпеки персоналу установ виконання покарань [7, п. 1, р. XIX]. Забезпечення відбування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні системою цих заходів законодавство не регламентує. Це унеможливило застосування комплексу спеціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організації нагляду за особами, схильними до вчинення правопорушень, з метою підтримання належного правопорядку в дисциплінарному батальйоні, запобігання злочинам і правопорушенням серед засуджених. Крім того, відсутність оперативного підрозділу, працівники якого повинні здійснювати таку діяльність, зводить нанівець особисту безпеку засудженого й інших осіб.

Постійний нагляд за засудженими оптимізує процес забезпечення особистої безпеки засудженого, безпеки постійного складу дисциплінарного батальйону, запобігання правопорушенням з боку засуджених та інших осіб, втечам і вчиненню інших злочинів, порушенням установленого порядку відбування покарання, а також отримання відповідної інформації стосовно поведінки засудженого. Його реалізація чинним кримінально-виконавчим законодавством визначена можливістю адміністрації колоній (лише колоній – *Т. Н.*) використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби з відповідним попереднім повідомленням засуджених. Нагляд стосовно засуджених військовослужбовців у дисци-

плінарному батальйоні визначається лише шляхом регламентації розміщення засуджених військовослужбовців на території та в приміщеннях, призначених для розміщення й обслуговування засуджених військовослужбовців, надійно відокремлених парканом (тратами) від адміністративної території дисциплінарного батальйону; звуковою сигналізацією дверей у розташування змінного складу, ґратуванням вікон і дверей приміщень, у яких розміщуються засуджені, з обладнанням механічними та за можливості додатково електромеханічними замками, а також «надійною охороною й належним контролем» з боку конвойних під час роботи та занять засуджених [8, п. п. 2–4, р. IV, абз. 3, п. 4, р. V]. Інших заходів, спрямованих на забезпечення відбування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні, не визначено.

Якщо засуджений до позбавлення (обмеження) волі й арешту може розраховувати на цілодобове спостереження з боку адміністрації та оперативно-розшукову діяльність оперативних підрозділів колонії для забезпечення своєї безпеки, то засуджені військовослужбовці в дисциплінарному батальйоні – ні.

Безперечно, у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засудженого до тримання в дисциплінарному батальйоні останній має право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань із проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого, таких як переведення засудженого в безпечне місце, ужити інших заходів щодо усунення небезпеки, вирішити питання про місце подальшого відбування засудженим покарання (ізольоване тримання; переведення в іншу установу виконання покарань) [1, ст. 10]. Але забезпечення такої безпеки є тимчасовим. Потерпіла особа, яка наражається на небезпеку, зазнає утисків з боку своїх прав. Ізолювання чи переведення в інше місце – установу виконання покарань – погіршує її правове становище. Крім того, переведення в іншу установу для засуджених військовослужбовців дисциплінарного батальйону залишається нереалізованим. Підставою є наявність лише одного дисциплінарного батальйону в Україні. Тому варіантом забезпечення його безпеки залишається його безпосереднє ізолювання. Відповідно, це ще раз підтверджує, що засуджений військовослужбовець перебуває в гіршому правовому становищі щодо забезпечення своєї безпеки з боку законодавця. Саме засуджений військовослужбовець до тримання в дисциплінарному батальйоні обмежений у рівності користуватися правами засуджених, які відбувають покарання, пов'язані з ізоляцією останніх.

Крім того, законодавець усунув можливість виявлення та постановки на профілактичний облік засуджених військовослужбовців, які вчинили правопорушення або мають намір їх учинити.

Виявлення таких засуджених необхідне з метою недопущення вчинення ними нових правопорушень чи злочинів і застосування відповідних заходів про-

філактичного впливу. Проведення такої діяльності шляхом вивчення матеріалів особових справ засуджених, перевірки відомостей щодо їх поведінки на гауптвахтах, закладах охорони здоров'я тощо, документації, у якій фіксуються порушення режиму, перегляду кореспонденції, а також інформації має покладатися на відповідних працівників підрозділів соціально-виховної, психологічної роботи та нагляду й безпеки, які й обирають найбільш удалий метод і захід впливу на засудженого під час індивідуальної профілактичної роботи. Крім того, узяття і зняття з такого профілактичного обліку має здійснюватись з урахуванням поведінки засудженого, пропозицій працівників підрозділів соціально-виховної та психологічної роботи й нагляду та безпеки, відповідно, працівниками оперативного підрозділу. Уся вищевказана діяльність у дисциплінарному батальйоні зводиться нанівець унаслідок відсутності нормативного регулювання оперативно-розшукової діяльності в дисциплінарному батальйоні. Крім того, такий підрозділ сприятиме не лише забезпеченню безпеки засуджених та інших осіб, а й запобіганню та виявленню злочинів, учинюваних у дисциплінарному батальйоні, та інших порушень порядку відбування покарання, вивченню причини та умов, що сприяють учиненню злочинів та інших правопорушень, і їх запобіганню.

До того ж законодавець уникнув вирішення питань нормативного забезпечення режиму у випадку виникнення надзвичайних ситуацій у дисциплінарному батальйоні. Обставини зовнішнього та внутрішнього характеру особливих умов: стихійне лихо, епідемія, аварії важливих для життєзабезпечення систем, масові заворушення, вияви групової непокори засуджених, виникнення реальної загрози збройного нападу на колонію, уведення надзвичайного чи воєнного стану в районі розташування колонії – повинні супроводжуватися посиленням охорони, нагляду за засудженими, здійсненням інших додаткових режимних заходів для припинення та ліквідації їх наслідків. Якщо виникнення надзвичайних ситуацій стосується колоній, то законодавець за рішенням Голови центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, начальника управління (відділу) центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Київській області щодо використання сил і засобів колонії, органів і установ виконання покарань, а в разі потреби з дозволу Міністра внутрішніх справ України, Голови Національної поліції, керівника територіального органу Національної поліції – органів і підрозділів Національної поліції, визначив порядок його введення [1, ст. 105]. Крім того, регламентував посилений порядок несення служби і строк його дії залежно від особи, яка його ввела: до 30 днів (за рішенням голови Державної пенітенціарної служби України), до 10 днів (за рішенням начальників територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби України) і на

строк не більше ніж 3 доби (за рішенням начальника установи з негайним повідомленням зазначених посадових осіб) [7].

У разі виникнення надзвичайних ситуацій у дисциплінарному батальйоні положенням ст. 105 КВК України позбавлено нормативної підстави її застосування.

Відповідно до Інструкції про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, загальне керівництво дисциплінарним батальйоном здійснює Міністр оборони України через начальника Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – начальника Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України. Дисциплінарний батальйон безпосередньо підпорядковується начальнику Центрального управління Військової служби правопорядку (по місту Києву й Київській області) – військовому комендантові (місто Київ), який і контролює режим та умови тримання засуджених військовослужбовців тощо [8, п. 4, р. 1]. Регулювання порядку застосування режиму особливих умов на підставі ст. 105 КВК України не відповідає безпосередній підпорядкованості їм дисциплінарного батальйону. Таке нормативне визначення унеможлиблює реалізацію норми дії режиму особливих умов до дисциплінарного батальйону.

Факти вчинення злочинів, пов'язаних із утечею з дисциплінарного батальйону, можливістю масовості її характеру, виникнення надзвичайних ситуацій потребують регулювання режиму особливих умов. Для їх припинення та ліквідації наслідків доцільно визначити в нормативному порядку можливість уведення режиму особливих умов у дисциплінарному батальйоні. Але особливості його функціонування потребують законодавчого рішення. Відповідно, уведення режиму особливих умов у дисциплінарному батальйоні варто здійснювати за рішенням Міністра оборони України з відповідним узгодженням із Головним військовим прокурором. У випадку виникнення безпосередньої загрози життю і здоров'ю засуджених військовослужбовців надати можливість самостійного введення заходів, визначених режимом особливих умов, командир дисциплінарного батальйону з наступним негайним повідомленням про це начальника Військової служби правопорядку в Збройних Силах України. Така процедура сприятиме забезпеченню безпеки засуджених військовослужбовців та інших осіб.

Поряд із цим у разі спроби втечі засудженого військовослужбовця, учинення ним нападу або опору Інструкція дозволяє застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю. Регламентувавши порядок застосування цих засобів відповідно до Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під час

здійснення службових обов'язків, законодавець обмежив перелік його підстав. Викресливши можливість застосування вищевказаних засобів у разі участі засуджених у масових заворушеннях, захваті заручників, учиненні інших насильницьких дій, обмежує конвойних у припиненні вказаних протиправних дій і запобіганні заподіянно порушниками шкоди собі чи оточуючим. Тому доцільно дію норми ст. 106 КВК України розповсюдити й на засуджених осіб, що відбувають покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні.

Отже, вищевикладене дає змогу зробити такі **висновки**.

Для реалізації режиму в дисциплінарному батальйоні необхідно забезпечити безпеку засудженим військовослужбовцям, визначити можливість використання аудіовізуальних, електронних та інших технічних засобів командуванням військової частини для запобігання втечам та іншим злочинам, порушенням установленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених військовослужбовців.

Необхідно запровадити оперативний підрозділ дисциплінарного батальйону для здійснення оперативно-розшукової діяльності, основним завданням якого буде пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб; запобігання й виявлення зло-

чинів, учинених у колоніях, а також порушень установленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють учиненню злочинів та інших правопорушень, і надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та запобіганні злочинам.

У випадку виникнення надзвичайних ситуацій у дисциплінарному батальйоні визначити можливість уведення режиму особливих умов у дисциплінарному батальйоні. Порядок його введення варто реалізувати шляхом прийняття рішення Міністром оборони України з відповідним узгодженням із Головним військовим прокурором.

Розширити підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї щодо засуджених військовослужбовців.

Вищевказані пропозиції потребують унесення змін до КВК України шляхом доповнення положень ст. ст. 103–106 КВК України, дія яких повинна розповсюджуватися на засуджених військовослужбовців, котрі відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є дослідження особливостей таких основних засобів виправлення й ресоціалізації засуджених військовослужбовців, як суспільно корисна праця, соціальна виховна робота, громадський вплив і військове навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавче законодавство України. Кримінально-виконавчий кодекс України. Нормативно-правові акти / упоряд.: В.С. Ковальський, Ю.М. Хахуда. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 432 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР станом на 15.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
3. Букреев В.В. Дисциплінарная воинская часть (Проблемы назначения и исполнения наказания) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.В. Букреев. – Ростов-на-Дону, 2004. – 191 с.
4. Сивов В.В. Специальные виды уголовных наказаний, применяемых к военнослужащим: уголовно-правовой и уголовно-исполнительный аспекты : [монография] / В.В. Сивов. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 192 с.
5. Толкаченко А.А. Правовые основы исполнения уголовных наказаний, применяемых к военнослужащим : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 20.02.03 / А.А. Толкаченко. – М., 1997. – 490 с.
6. Шилов А.И. Уголовное наказание в виде содержания в дисциплинарной воинской части (Правовые и криминологические проблемы) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.И. Шилов. – Рязань, 1998. – 239 с.
7. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : Наказ Міністерства юстиції України 29.12.2014 № 2186/5 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 4. – С. 209. – Ст. 88.
8. Інструкція про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні : Наказ Міністерства оборони України від 18.05.2015 № 215 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 53. – С. 178. – Ст. 1726.